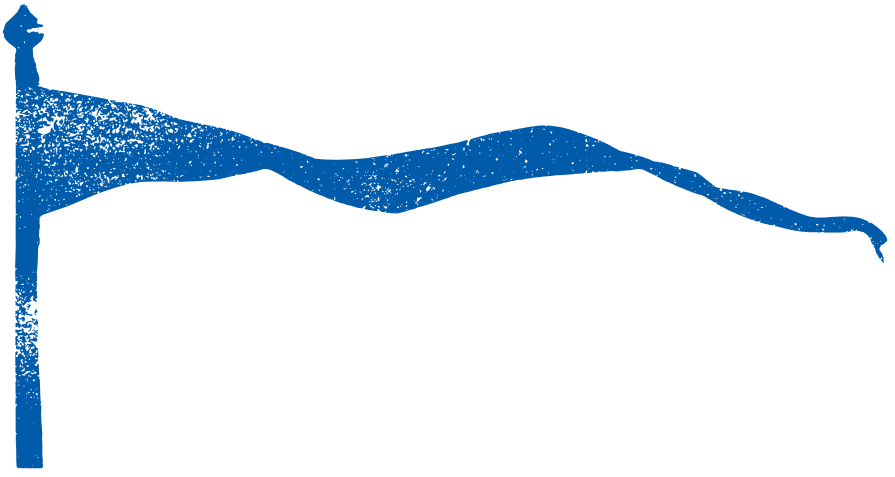
Frihet från eller frihet i Bibelns Gud?

SIMON JOHANSSON

Kan religiös tro vara en form av frihet eller hindrar den religiösa tron människans frihet? Simon Johansson skriver.

Min favoritfilm som barn var *Lejonkungen*, med sitt fängslande narrativ och oförglömliga soundtrack. I början av filmen, i ett försök att komma undan barnvakten Zazu, sjunger den unge Simba om den dag han själv ska bli kung:

> *Ingen säger 'sluta', ingen säger 'gör så', ingen säger 'gå dit', ingen säger 'hör på'. Fri och då bestämmer jag; fri att få det jag vill ha!*

Denna längtan efter frihet – definierad som självbestämmande och möjlighet att göra "vad jag vill" utan inskränkning från någon högre auktoritet (som föräldrar och lärare) – kan många av oss säkert känna igen oss i, särskilt från ungdomsåren. Det är också en syn på frihet som i dag är ganska vanlig i populärkulturen, dock har betoningen förskjutits en aning från att kunna *göra* vad jag vill till att även kunna *vara* vem (eller vad) jag vill.

Simbas impulsiva försök att bryta sig loss resulterar dock i trubbel, från vilka han måste räddas av just den auktoritet – hans far Mufasa, kungen – som satt upp de gränser han överträtt. På liknande sätt lär de flesta av oss ganska snabbt

att vissa gränser, ramar och principer är nödvändiga för att i praktiken kunna *leva fritt*. Ett liv i frihet kräver att vi inte bara söker att bli fria från det som begränsar utan också reflekterar över vad vi är fria till, vad verklig (sann? god?) frihet är, samt hur denna frihet kan upprätthållas (så att den till exempel inte blir självbesegrande).

Den yttersta ”fadersgestalten” och högsta auktoriteten är Gud. Oavsett om man tror på honom eller inte är detta sant rent begreppsligt. I den här artikeln reflekterar jag över *relationen mellan vår frihet och Gud*, mer specifikt med hänseende till den Gud som framträder i de bibliska texterna (vilka ligger till grund för kristendomens gudsbild och frihetsbegrepp).

FÖRTRYCKARNAS BOK?

För många är Bibeln en förtryckarnas bok (en bok som använts för att legitimera slaveri, kolonialism och andra orättvisor) och alla former av religion ses som ett hinder för ett liv i frihet. Man ryggar instinktivt tillbaka för tanken på att ”Gud” och ”frihet” skulle platsa i samma mening, om inte i bemärkelsen frihet *från* Gud. Utifrån erfarenheter (egna eller andras) av hur religion och tro använts på skadliga och kontrollerande sätt känner man igen sig i den röst som framkommer i Psaltaren 2 vers 3: ”Låt oss slita sönder [Guds] band och kasta av oss repen!”

Om frihet ytterst sett är total autonomi och frihet från auktoritet måste väl den yttersta friheten vara frihet från Gud, den yttersta auktoriteten? Denna uppfattning uttrycktes tydligt genom *The Atheist Bus Campaign* i London år 2009 med följande slogan: ”Det finns förmodligen ingen Gud. Sluta nu att oroa dig och njut av livet!”

Samma Bibel har dock inspirerat till avskaffande av slaveri, olika slags frihetskamper och ökad jämställdhet mellan män och kvinnor. I Romarriket var det till exempel de kristna som slutade sätta ut oönskade flickebarn att dö i skogen, och i Sverige hade kvinnor rösträtt vid frikyrkliga församlingsmöten innan de hade motsvarande rättigheter i staten. Tanken att varje människa har ett okränkbart värde och vissa rättigheter är historiskt sett *inte* självklar, men bygger på bibliska texter som säger att både män och kvinnor är skapade till Guds avbild och att livet därför är heligt (1 Moseboken 1:27; 9:5–6). Bibeln har av otaliga människor lästs som en bok full av hopp och vishet, som en bok som ger motivation till att göra gott – och så är det än i dag.

GUD – RELIGIONSKRITIKER OCH FRIHETSKÄMPE!

Vi får heller inte glömma bort att **Jesus** hade sina största bråk med de religiösa ledarna på sin tid. Han mötte som

mest motstånd för att han åt mat med ”syndare”, hjälpte människor på sabbaten, utmanade den exkluderande nationalismen (som såg Gud som endast judarnas Gud), och ständigt utmanade det religiösa hyckleriet. Den största högtiden för både judar och kristna är påsken, som ursprungligen är ett firande av den största räddningsaktionen i Gamla testamentet: hur Gud befriar sitt folk från slaveri i Egypten och för dem ut i frihet. (Detta blir också avgörande för hur Israels folk själva ska behandla sina slavar, nämligen betydligt mer humant än vad som var vanligt.)

I flera texter i Gamla testamentet är det Gud själv som genom sina profeter framträder som den största kritikern av religion som går fel, exempelvis i denna text:

> *Bär inte fram fler meningslösa matoffer! Röken av dem är avskyvärd för mig. Nymånad, sabbat och utlysta fester – jag tål inte ondska och högtid tillsammans […] Även om ni ber mycket kommer jag inte att lyssna. Era händer är fulla av blod […] Ta bort era onda gärningar ur min åsyn. Sluta att göra det som är ont, lär er att göra det som är gott! Sök det rätta, tillrättavisa förtryckaren, försvara den faderlöses rätt, stöd änkan i hennes sak. (Jesaja 1:13, 15–17)*

DÖMDA ELLER KALLADE TILL FRIHET?

Enligt **Jean-Paul Sartre** är vi människor ”dömda” till frihet. Livet saknar en yttersta eller given mening (eftersom det inte finns någon Gud), och vi måste själva kontinuerligt skapa mening genom de val vi gör – ett slags absolut frihet som också innebär ett absolut ansvar (en ganska ”tung” frihet). Vi kan varken skylla på Gud eller djävulen för att vi gör vad vi gör och blir dem vi blir. Vi begränsas av vissa fysiska, politiska och sociala förutsättningar och får använda vår frihet till att göra det bästa utifrån vår situation. Dock ska vi aldrig luras att tro att vi ”måste” göra något.

Ungefär nitton århundraden tidigare skriver aposteln **Paulus** det som kommit att kallas för ”kristendomens frihetsbrev”, Galaterbrevet. Enligt honom är vi kallade till frihet, en frihet som är ett mål i sig: ”För friheten har Kristus befriat oss!” (Galaterbrevet 5:1). Men den frihet Paulus ser framför sig är inte en frihet att skapa sin egen mening eller en frihet från all auktoritet. Fokus ligger i stället på vad han menar att vi är kallade till – och ytterst sett är detta inget vi själva kan skapa. Vi kan *finna* friheten, men inte tillverka den.

Enligt Paulus kan vi också *missbruka* den frihet vi fått, genom att impulsivt följa våra lägre och destruktiva begär. Genom att bara göra vad vi vill när vi känner för det – utan hänsyn till vare sig oss själva, andra eller framtiden – förlorar vi

vår verkliga frihet och blir förslavade under mörka ”krafter” (likt en missbrukare som säger sig vara fri att sluta med sina droger när som helst men i själva verket kontrolleras av dem). Genom missbruket besegrar friheten sig själv och människan blir ”slav under synden”, hon ”missar målet” med sitt liv genom att sikta på något lägre än hon är skapad för.

En rätt användning av friheten handlar i stället om att osjälviskt leva i den gudomliga, gudagivna kärleken (grek. agapē) och tjäna sina medmänniskor:

> *Ni är kallade till frihet [...] Låt bara inte den friheten ge köttet något tillfälle, utan tjäna varandra i kärlek. Hela lagen uppfylls i ett enda budord: ’Du ska älska din nästa som dig själv.’ (Galaterbrevet 5:13–14)*

Paulus och Sartre är överens om att frihet och ansvar är något vi människor måste finna oss i och ta på fullt allvar. Men för Paulus är det inre slaveriet under synden – denna begränsning av vår verkliga frihet – minst lika fundamental för vår mänskliga belägenhet. Därför behöver människan kallas *ut till* friheten av Gud, eftersom hon inte klarar av att lyfta sig själv ur sin självviskhet och sina svagheter. Kallet kommer så att säga före valmöjligheten.

FRI OCH BUNDEN!

I dag förknippar dock inte många människor frihet och kärlek med religion och bibliska imperativ. Ordet ”religion” kommer enligt en populär teori under senantiken från latinets *religare*, med betydelsen att ”åter binda” eller ”binda fast” (enligt en annan teori kommer det från *religio*, ”vördnad för det heliga”). Att binda sig fast vid något eller någon – en gud, en uppsättning livsregler, vissa återkommande ritualer eller liknande – kan tyckas vara själva motsatsen till frihet. Att ”bli religiös” betyder ungefär samma sak som att ge upp sin frihet och bli en tråkmåns – eller ännu värre, en glädjedödare!

Jag misstänker att Paulus delvis skulle hålla med om detta. Ordet ”religion” kan betyda många olika saker och användas på många olika sätt. Den frihet Paulus påstår att vi är kallade till är nämligen också en frihet från vissa religiösa krav, pålagda av människor, som han menar hindrar oss från att leva i den frihet som Gud vill för oss. Han uppmanar de kristna att vara glada i Gud, att inte låta någon döma dem för vad de äter och dricker eller för hur de firar olika högtider, samt att *inte* underkasta sig påbud som ”ta inte”, ”smaka inte” och ”rör inte”.

Samtidigt vill Paulus gärna vara ”bunden” vid Gud och vid sin Messias. Han presenterar sig ofta som *Jesu Kristi slav*, och

skriver – i en lek med ord – att den som var slav när han kom till tro (det fanns många slavar i Romarriket på den här tiden) är ”Herrens frigivne”, medan den som var fri nu är ”Kristi slav” (grekiskans *doulos* kan också betyda ”tjänare”). Med andra ord finns det ingen motsättning i hans tänkande mellan att vara fullt fri och att likt en trogen och lydig tjänare vara underställd Jesus.

Här måste vi dock passa oss för att tolka detta så att det blir ett uttryck för något slags religiöst Stockholmssyndrom eller ”andlig sadomasochism”. I några av sina sämsta former gör religion Gud till en tyrann, och anhängarna förväntas underkasta sig det missbruk och den misshandel som förklaras som ett uttryck för ”Guds” (eller ledarnas) ”kärlek”. För Paulus är talet om att vara Guds ”slavar” en *metafor* tagen från en mänsklig erfarenhet som var vanlig på hans tid (Romarbrevet 6:19), medan verkligheten och utgångspunkten är Guds kärlek och oändliga godhet. Inte tvärtom. Eftersom Paulus utifrån personlig erfarenhet är övertygad om att Gud är god och att hans kärlek står fast kan han – i tillitsfull förtröstan, inte på grund av hot eller tvång – överlåta sig till Guds vilja och upptäcka att friheten i och med detta bara växer.

EN INRE OCH ANDLIG FRIHET

Relevant i sammanhanget är att Paulus många gånger och under stora delar av sitt liv satt i fängelse (han hade både politiska och religiösa motståndare) och att han inte förespråkade några politiska eller våldsamma revolutioner. Den frihet han talar om är framför allt en *inre frihet* som ingen tyrann eller bödel kan ta ifrån honom. Vi talar alltså inte om **Hannah Arendts** politiska frihet här, utan om något som ligger närmare vad koncentrationslägeröverlevaren **Viktor Frankl** kallar den ”sista” av de mänskliga friheterna: friheten att i varje given situation – hur eländig den än är – kunna välja sin attityd. För Paulus är friheten dock inte bara detta, utan något mer, en *andlig* frihet som har ett tydligt innehåll.

ATT VARA I SITT RÄTTA ELEMENT

För Paulus finns inte friheten utanför Gud, utan endast i Gud. Frihet är att vara kallad *till* något: till den Gud som befriar slavar, den Gud som förlåter oss våra synder och tillkortakommanden, den Gud som skapat oss av kärlek och vill det bästa för oss (detta är Paulus övertygelse). Friheten finns inte i isolerad autonomi och totalt oberoende, utan i *gemenskap* och *tillhörighet*. För Paulus är allt detta också kopplat till den historiske personen Jesus – att han kom för att möjliggöra detta liv.

Friheten existerar med andra ord inte i ett vakuum, utan förutsätter att människan är i sitt ”rätta element”. Precis som fisken är fri i vattnet och fågeln i luften (och det skulle vara korkat av fisken att kräva sin frihet att vara på land), är människan verkligt fri när hon är i det tillstånd hon är skapad för, nämligen i kärleksfull gemenskap med Gud och andra människor.

Om Gud inte finns är detta såklart nonsens. Men *om* han finns är det svårt att se hur det skulle kunna vara på något annat sätt, eftersom Gud – om han finns – är grunden och förutsättningen för alltings existens; det går – per definition – inte att komma undan honom. Det Bibeln i så fall presenterar är en Gud som inte skapat en predeterminerad värld utan en värld full av verkliga personliga agenter (Gud *vill* alltså vår frihet), en Gud vars gränssättningar och instruktioner inte finns för att begränsa vår frihet utan möjliggöra den och ge oss förutsättningar att låta den växa, en Gud som kommer till vår undsättning när vi försatt oss själva i trubbel. Ungefär som Mufasa.

Simon Johansson är teologie doktor i Gamla testamentets exegetik och receptionshistoria vid Åbo Akademi.